

Հասմիկ ՄԱՏԻԿՅԱՆ

«ԵՐԵԽԱ» ՀԱՍԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆ ԱՆԳԼԱԼԵԶՈՒ ԵՎ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՅԱՆԿՈՒԹՅԱՆ ԲԱՆԱԶԵՎԵՐՈՒՄ (օրհնանքներ և անեծքներ)

Երեխա հասկացությունը, ամրակայված լինելով ժողովրդական գիտակցության մեջ, հանդես է գալիս նաև բանահյուսական մակարդակում՝ ժողովրդական խառիկներում, օրհնանք-մաղթանքներում, անեծքներում: Օրհնանք-բարեմաղթությունները, անեծքները, երդման բանաձևերը ինչպես ընդհանուր, այնպես էլ հայ լեզվաբանության մեջ, ընդունված է համարել ցանկության խոսքեր:

Երեխան՝ որպես համամարդկային արժեք, ունի տարբեր ընկալումներ զուգադրվող (անզլերեն և հայերեն) լեզվական իրականություններում:

Մենք դիտարկել ենք անգլիական բանահյուսական նմուշներ, որոնց նմանակերպը հանդիպում է նաև հայերենում:

Վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ բանահյուսական տարբեր տեքստերում առավել ցայտուն են ընդգծվում ժողովուրդների հոգեկերտվածքը, նաև լեզվամտածողությունը: Ե՛վ անզլերենի, և՛ հայերենի օրհնանք-մաղթանքների մեջ երեխային ցանկանում արևի ջերմություն, լույս: Ինչպես գիտենք, լույսը Աստծո բնութագրականներից է և անտրոհելի է նրա էությունից: Վ. Համբարձումյանը «Հայերեն *Աստված* բառի ծագումն ու տիպաբանությունը» ուսումնասիրության մեջ նշում է, որ *Աստված* բառացի նշանակում է լույս¹: Ենթադրվում է, որ մաղթանք տվողը, նյութական լույսը նշելով, նկատի ունի ճշմարիտ արեգակը, տվյալ երեխայի հավիտենական կյանքի մասին իմանալի լույսը, իսկ արևը, ըստ ժողովրդական ընկալման, կյանքի խորհրդանիշն է: Վկայաբերենք մի քանիսը.

May the blessing of light be on you, light without and light within, May the blessed *sunlight* shine and warm your heart, May you always walk in *sunshine*² կամ

May you always walk in *sunshine*

May the *sunshine* warm upon your face,

And rains fall soft upon your fields³

Համանման օրհնակներ ունենք նաև հայերեն օրհնանք-բանաձևերում, ահավասիկ՝ Սաղ աշխարքի համար *արև ու լուսին* դառնաա:

Կամ՝

Կարմիր վարդ ու տերև

Բացուեցար օտայիս վերև

Քանի կա պախճա տերև

Անխտար կուզիմ քեզ *արև*:⁴

Դուն ապրիս հորով-մորով,

Ու լցուի սրտիկդ *արևով*:⁵

Հայտնի են անգլալեզու բազմաթիվ օրհնանքներ, որոնք *may*-ով չեն սկսվում, բայց համատեքստից պարզ է, որ օրհնանքի բանաձևեր են:

¹ Համբարձումյան Վ., Հայերեն *Աստված* բառի ծագումն ու տիպաբանությունը, Եր., 2002, էջ 32:

² www.islandireland.com/Pages/folk/sets/bless.html.

³ lilduckduck.com/irish-blessings-for-babies/64736:

⁴ Ճանիկյան Հ., Հնությունք ակնա, էջ 409:

⁵ Նույն տեղում, էջ 408:

Be interested in everything. Be curious, explore, drink in everything, have fun but also be serious. Do not sit back and watch, go for it, take risks, be involved, help other people, help this planet. Have a purpose in life⁶.

Ջուզադրվող լեզվամշակույթների մեջ առկա օրհնանք-մաղթանքներում ծնողն աղերսում է Աստծո օրհնությունը, հրեշտակների՝ որպես մանուկների պահպանների գորակցությունը, սաստաք լինելու ակնկալումը դժվար պահերին. *May Irish angels rest their wings beside your nursery door; The great God between your shoulder blades, to protect you in your going and returning; Աստված* օխտը ձեռով քեզ բաշխի: *Աստված*, դու պահես ես էրեխին, չարեն թափես, դից ազատես, ամեն փորձանքից դու պահես- պահպանես:

Ե՛վ անգլիացի, և՛ հայ ծնողը մաղթում է իր երեխային երջանկություն, սեր, հաջողություն, ինչպես նաև փառք ու պատիվ՝ արժեքներ, որոնք, անկախ էթնիկական պատկանելությունից, հանուր մարդկության արժեքային համակարգում գերակա դեր ունեն. *May your life be full of happiness, May your life be full of success, degrees, opportunities, promotions and progress;*⁷; *May you fly towards glory in your - outstanding way:*⁸ Նույնանման օրհնակ է հայերեն «Մեծանաս, փառք ու պատվի տիրանաս» օրհնանքը: Հայկական սովորութամշակութային կենցաղում զավակին մաղթում են բարեբերություն, երկարակեցություն, արևշատություն. «*Համատով երեխա լինի*», «*Մեծանա՛ Միմեռն (Միմավռն) ծերունի դառնա*»:

«Երեխա» բաղադրիչով կազմված օրհնանքներում պատկերավորման գործուն միջոցներից են փոխաբերությունը, համեմատությունը, չափազանցությունը: Ծնողը երկնային ուժերից գորակցություն է խնդրում՝ ապավինելով բնության երևույթներին ու նշաններին, երեխային համեմատելով ծառ ու ծաղկի հետ: Օրհնակ՝ «Հոտով ծաղիկ դառնաս աշխարհի համար»: «Կաղնու պես դալար մնաս» արտահայտությունը ևս գործածվում է որպես օրհնանք-մաղթանք, քանի որ կաղնին հնուց ի վեր սուրբ է համարվել՝ խորհրդանշելով բնության փորձություններին դիմադարձ կանգնող ուժի գաղափարը: Երեխային ուղղված օրհնանք-մաղթանքը չի սահմանափակվում միայն մանկական հասակում:

Որդեծնությունն այնքան է կարևորվում անգլիական և հայկական ընտանիքներում, որ հարսանեկան արարողակարգի ժամանակ իբրև բարեմաղթանք հնչում են. *Health and a long life to you, Land without rent to you, A child every year to you, (Irish blessing), Յոթ որդով սեղա՛ն նստեք, Օլե՛ք, ծաղկե՛ք, վա՛րդ բուրբեք: Ի դեպ, հայկական բազմաթիվ հարսանիքների ժամանակ քավորը հարսին «յոթ մանչ և մեկ աղջիկ» ունենալու կամ «Աստված քեզ մի դոչ տղա» մաղթանքի խոսք է ասում.⁹*

Ծնողի՝ երեխայի հանդեպ դրսևորած հոգածությունը շարունակվում է նաև վերջինիս հասուն տարիքում: Օրհնակ, Պսակադրության ժամանակ որպես աղոթք և օրհնանք հնչում են.

«Բարի աչքդ միշտ իրենց վրայ թող լինի, ո՛վ Տեր. քո խաղաղութեան հրեշտակին ուղարկի՛ր, որպէսզի իրենց պահի սուրբ եւ անարատ, միաշունչ եւ միախորհուրդ: Նաեւ զաւակներ շնորհի՛ր իրենց, Տէ՛ր, ինչպէս որ դու ես ուզում: Քո առատ բարերարութեամբ քաղցրացրու նրանց կեանքի վայելքը, որպէսզի ան-

⁶ www.rodefsholom.org/bnai-mitzvah/parental-blessing-samples.

⁷ princess.withapen.hubpages.com.

⁸ Նույնը:

⁹ *Տոտուխյան Յ.*, Գավառական սովորությունք ամուսնության (Խուլթիկ գյուղ). – «Մասիս», 1885, –3763, էջ 851-852:

բիծ և անարատ վարքով ապրեն այս աշխարհի մեջ, մինչև խոր ծերության հասնեն, և արժանի լինեն երկնքի արքայությանը և անթաթամ պսակին.¹⁰ Համանման օրինակ է իռլանդական ժողովրդական հետևյալ աղոթք-օրհնանքը.

*May God be with you and bless you;
May you see your children's children.
May you be poor in misfortune,
Rich in blessings.*¹¹

Հայ իրականության մեջ բազմաթիվ են այն օրհնանք-մաղթանքները, որոնք արտահայտում են սերնդի աճն ազդարարող բարեբանություններ: Ավելացնենք նաև այն, որ հարսանեկան մաղթանքներում սերնդավորման, ժառանգ ունենալու բաղձանքը երբեմն արտահայտվում է բուսական սիմվոլիկայի միջոցով՝ «Փնջփնջոտիք», Օխտը որդու հեր ըլնիս», «Որդով, զավակով ուրախնաս», «Լաճ տղի տեր էլնես», «Խնազանդ որդու տեր ըլնես».¹²

«Օրհնանքի կարևոր գործոնը իմաստաբանական հատկանիշն է: Ըստ Հր. Աճառյանի Հայերեն արմատական բառարանի՝ օրհնանք, օրհնել բառերի արմատը ծագել է պահլավերեն afrinam-օրհնեմ, գովեմ ձևից:¹³ Այսինքն օրհնության համարժեքը գովաբանությունն է: Կարծում ենք՝ անգլիական տոնական մաղթանքների նմուշներում միահյուսվում է և՛ երեխային օրհնելը, և՛ գովելը:

Անգլիական մաղթանքների մի առանձին բաժին են կազմում տոնական բարեմաղթությունները (Happy Birthday), որոնց մեջ *Մստված (God, Lord, Maker)* բաղադրիչը գերադաս անդամ է: «Մստված» բառը շեշտվում է, քանի որ քրիստոնյան գիտակցում է հավիտենականություն կոչվածը:

*Happy Birthday to you':
God bless you today,
God bless you today,
God bless you and keep you
Today and always.*¹⁴

Ինչպես տեսնում ենք, վերոնշյալ բարեմաղթության նպատակն է երեխայի կյանքի և գործի պահպանության գաղափարը:

Անգլիական ծննդյան տոներին վերաբերող մաղթանքներում բավականին հետաքրքիր են երեխաներին ուղղված ցանկության բանաձևերը. Օրինակ, Today we send special birthday wishes for a special *one year old*, May you have fun all day long!¹⁵ Կամ *Two years old* and loved very much, We hope your birthday has that special touch!¹⁶

Աղջիկ երեխային ուղղված տոնական բարեմաղթանքները ևս բավականին մեծ թիվ են կազմում, քանի որ ըստ անգլիական մտախառնվածքի՝ աղջիկը ծնողի գոյության գրավականն է: Պատահական չէ, որ գովերգվում է աղջկա գեղեցկությունը: Ժողովրդական լեզվամտածողությամբ, բանաստեղծական բարձրարժեք

¹⁰ Մաշտոց, Կրօնական Ժողովոյ, Թեհրան, Պսակադրության կարգ, 2001, էջ 129-131:

¹¹ http://www.easyweddings.com.au/MarriageCelebrant/Articles/Wedding_Prayer.asp

¹² Հարությունյան Ս., Անեծքի և օրհնանքի ժանրը հայ բանահյուսության մեջ, Եր., 1975, էջ 224:

¹³ Աճառյան Հր., Հայերեն արմատական բառարան, հ. 6, էջ 1611-1617:

¹⁴ http://www.stedmundsbury.anglican.org/assets/downloads/children_youngpeople

¹⁵ <http://1000bwc.org/happy-birthday-wishes-for-children/>

¹⁶ <http://1000bwc.org/happy-birthday-wishes-for-children/>

արվեստով ու հղկված պատկերներով աղջիկ երեխայի գեղեցկության գովքն է ատում ծնողը և նրան համարում աստվածային արարչագործություն:

*Having a daughter means ...
Seeing a thousand rainbows every day,
A thousand occasions of sweet hurray,
A thousand sweet dreams every night,
Happy birthday to you, angel!¹⁷*

Անզլիացիների ներընտանեկան կյանքում հոր համար հատկապես մեծ ուրախություն է աղջիկ երեխայի ծնունդը:

*The joys of having a daughter , only a father will know,
As he sees her, from a toddler into a beautiful lady grow
You are everything I could ever wish for in a child....¹⁸*

(princesswithapen.hubpages.com)

I may be the only person in the world who has seen an angel growing up right before his eyes. Happy birthday to a daughter who means the world to her father¹⁹(princesswithapen.hubpages.com).

Հայրն իր օրհնանք-մաղթանքում ընդգծում է երեխային առավել գեղեցիկ տեսնելու ցանկությունը, իսկ մայրը՝ խելացիությունը, աշխատասիրությունը: Ծնողը, օրհնելով երեխային, ուզում է նրան տեսնել բարու, դրական ուժերի դաշտում:

Father- May your beauty and sensitivity help enhance the splendor of the world.

Mother- May your intelligence and diligence lead you to a career that you are passionate about²⁰

Ինչպես օրհնանքները, այնպես էլ անեծքները որոշակի հասցեականություն ունեն, երբեմն մենախոսությունը վերածվում է տրամախոսության՝ կյանքի ու մահվան իմաստասիրական արժևորումով:

Ե՛վ իրականության մեջ, և՛ աշխարհի լեզվական պատկերում անեծքներից ծանրագույնը երեխային անիծելն է: Ըստ ժողովրդական ընկալման՝ երեխայի մահը հաճախ մեկնաբանվում է անեծքի ներգործուն ուժով: Անեծքը հմայական այնպիսի բանաձև է, որտեղ արտահայտվում է այն կիրառողի բացասական ցանկությունը երեխայի նկատմամբ: Ինչ-որ տեղ սա սնահավատքի արդյունք է, «*սրահից հետո, սրա պատճառով*» (*post hos ergo proper hoc*) բացատրելու միտում:

Հոգևոր հավաստալիքային և սովորութամշակութային կենցաղով պայմանավորված՝ երեխայի մահացության դեպքերի ժամանակ հնչում են համապատասխան սգերգեր ու մխիթարական խոսքեր, ահավասիկ՝ «*God needed him/her more/I wanted you so bad*», «*Աստծո տված, Աստծո տարած*», «*էս կյանքի համար չէր ստեղծվել*», «*Գնաց միացավ հրեշտակներին*» և այլն: Ինչպես տեսնում ենք, պարբերաբար նշվում է Աստված(God) բառը, քանի որ երեխան գտնվում է աստվածային նախախնամության դաշտում:

Ինչպես արդեն նշել ենք, հայ իրականությունում տղա երեխան է սերնդի հաջորդականության գրավականը, ուստի վերջինիս մահվան դեպքում ասում էին՝ օջախը խավարեց, օջախի ծուխը մարեց: Մահացած մանկան կերպարը հյուսվում է պատկերավորման տարբեր միջոցներով: Սգերգերում հուզաարտահայտչական առավել կիրառելի հնարանք է համեմատությունը: Ժողովրդական մտածողության

¹⁷ www.theholidayspot.com/birthday/birthday_wishes.htm)

¹⁸ princesswithapen.hubpages.com).

¹⁹ princesswithapen.hubpages.com

²⁰ www.rodefsholom.org/bnai-mitzvah/parental-blessing-samples).

մեջ նա մեկ համեմատվում է վարդի(rose), մեկ՝ ծաղկի (flower), հաճախ էլ՝ հրեշտակի (angel) ու աղավառի(pigeon) հետ՝ որպես սիրո, ջանքերի, անմեղության խորհրդանիշներ:

A Rose with All my love
You sent me a rose God,
A beautiful single long stem rose,
It was in full bloom and
A beautiful shade of red.²¹

Գանձակի գավառում տղա երեխայի ծնունդն ավետելու համար ծննդկանին ասում էին. «Կուռդ կանաչ կենա», իսկ եթե նորածինը աղջիկ էր՝ «Կուռդ չորնա, աղջիկ ես փաթաթել»:²²

Որդեկորույս մայրը մեծ հույսեր ու երագներ էր կապել որդու հետ: Մայրը իր գերխիտ հույզերն ու կորստի ցավը արտահայտել է ժխտելով իր նվիրական գործառույթը, սրանով հանդերձ ժխտումն ընկալվում է որպես մոր անձնվիրության, գավակի համար ամեն ինչի պատրաստ մարդու նվիրաբերում:

Ո՛չ քրգի մար եմ եղեր,
Ո՛չ քրգի օրոր եմ քսեր...²³

Ընդհանրապես երեխայի կորստի հետ է կապվում վշտերից ծանրագույնը: Ողբերգերում ու սգերգերում անժամանակ կորստի զգացողությունը արտահայտվում է բարձրացող աստիճանավորումով, որը սաստկացնում է ապրումը, ընդգծում կորստի արժեքը՝ կյանքում հույսի ու հավաստի փլուզումը:

Ultimately, parents expect to die and leave their children behind. This is the natural course of life events. *The loss of a child is the loss of innocence.* The death of a child signifies the loss of the future, of hopes and dreams. ²⁴

Օնողը իր կորստից հետո վիշտը տանելի դարձնելու համար խնդրում է Աստծո օգնությունը: Հարց-պատասխան ձևակառույցն ավելի շատ տարածված է լացերգերում և վկայում է դրանց վաղնջականության մասին:

God of love and life,
You gave N to us as our son/daughter
Give us now the assurance
That though he/she has passed from our sight.
He/she has not passed from your care.Amen²⁵

Մահացած երեխային ծնողը տեսնում է հավիտենական գոյի մեջ և ուժ ու հնարավորություններ է փնտրում՝ հոգալու երեխայի կյանքը հավիտենական աշխարհում:

Մի որդեկորույս մայր իր ողբի մեջ նշում է. “*It feels like a branch our family tree has been torn off*”, իսկ մեկ այլ ծնող նշում է. “*A small branch , one whose presence completed us, had been ripped from our family and left a large wound*”²⁶:

²¹ Wyche J., *Lamentations of a Child, Printed in the United States of America, 2011, p. 3.*

²² Լալայան Ե., *Երկեր, Հինգ հատորով, հ. 2, Եր., 1988, էջ 368:*

²³ Մնացականյան Ա., *Հայրեններ, Եր., 1995, էջ 758:*

²⁴ Arnold J. and Gemma P., 1994, *A Child dies: A Portrait of Family Grief, Philadelphia, PA, The Charles Press Publishers, Second Edition, 1994.*

²⁵ [www.churchofengland.org/prayer-worship/texts/pastor.](http://www.churchofengland.org/prayer-worship/texts/pastor)

²⁶ Wisconsin Perspectives Newsletter, Milwaukee, WI, Wisconsin Sudden Infant Death Center, 1996, page 1.

Զավակի կորստի դեպքում հայկական իրականության մեջ ևս ունենք նմանատիպ՝ «Օտառ մնաց առանց ճյուղ» արտահայտությունը: Օտառի ամենակարևոր հատկություններից է արգասաբերության ուժը, որը դառնում է պաշտամունքի առարկա: Երկու ավանդություններում էլ բուսական սիմվոլները արգասաբերության խորհրդանիշ են:

Անգլիական հուզական երգերն առավելապես պատմողական են. ողբասաց մայրը նկարագրում է իր կորուստը: Հայկական տեքստերում կորստի զգացողությունը սուր է արտահայտվում, մայրը անմիջականորեն դիմում է կյանքից վաղաժամ հեռացած զավակին, երբեմն Աստծուն: Դիմումի այս ձևը շատ անմիջական է, թրթռուն, խորհմաստ մենախոսություն է, որի ընթացքում նկարագրվում է նրա ամբողջ կյանքը ու արժեվորվում է այդ կյանքում երեխայի դերակատարումը: Կորուստի պարագայում ավելի է սրվում *մայր-զավակ* նվիրական զգացումը: Խոսքային բանաձևերում դրանք բյուրեղանում են՝ գեղարվեստորեն խտացնելով հույզերն ու խոհերը:

Այսպիսով, երեխան այնքան է կարևորվում ներընտանեկան արժեհամակարգում, որ բանահյուսական տարբեր ժանրերում, ի մասնավորի ցանկության բանաձևերում, *երեխա* հասկացությունը դառնում է կարևոր բաղադրիչ և առանցքային կենտրոն:

ПОНЯТИЕ “РЕБЕНОК” В АНГЛОЯЗЫЧНЫХ И АРМЯНСКИХ ФОРМУЛАХ ПОЖЕЛАНИЙ (благословения и проклятия)

___ *Резюме* ___

___ *А. Матикян* ___

Понятие ребенок, утвердившись в народном сознании, проявляется на речевом уровне. И английский и армянский родитель желает ребенку счастья, любви, успеха, а также славы и чести, которые, независимо от этнической принадлежности, имеют весомую роль в общечеловеческой системе ценностей: ребенок настолько значим во внутренней системе ценностей, что в различных жанрах фольклора, в частности, в формулах - пожеланий, становится важным компонентом и стержневым центром.

Տեղեկություններ հեղինակի մասին

*Մատիկյան Հասմիկ Համլետի – ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական
հետազոտությունների կենտրոնի կրտսեր գիտաշխատող,
Email: hasvrej@mail.ru*